

תגובות מומחי מיתוים לתוצאות מדד מדיניות-החוץ

ספטמבר 2023

ובכאבים גדולים
אני יודע עכשיו שיש
שני מיני זמן:
הזמן המסתובב החוזר
והזמן הזורם והולך.
(יהודה עמיחי)

סקר דעת הקהל השנתי האחד-עשר של מכון מיתוים על מדיניות החוץ הישראלית נערך בסוף יולי 2023. הסקר בוצע על ידי מכון רפי סמית ובשיתוף קרן פרידריך אברט*.

ד"ר נמרוד גורן, נשיא מכון מיתוים ועמית בכיר ב-Middle East Institute: הקשר בין ההתרחשויות בתוך ישראל למצב יחסי החוץ מעולם לא נראה הדוק יותר. המדיניות שנקטה ממשלת נתניהו בשבעת החודשים הראשונים לכהונתה, הביאה להיפוך של ממש בהערכת הציבור את מעמדה של ישראל בעולם, תפקוד הממשלה בנושאי חוץ, מעמד משרד החוץ, ואיכות היחסים עם ארה"ב. על פי סקר מכון מיתוים לשנת 2023, מדדים אלו, שהיו במגמת שיפור בשנים האחרונות, נסוגו לאחור והדרדרו לסביבות נקודת השפל שזוהתה בסקר משנת 2015, מיד לאחר הקמת ממשלת הימין הצרה של נתניהו. **השפעת ההישגים המדיניים שהתרחשו מאז ותהליך חיזוק משרד החוץ שהתרחש בשנתיים שקדמו להקמת הממשלה הנוכחית, נמחקה כמעט לחלוטין. שוב עומדת ישראל בפני משבר ביחסי החוץ שלה, במיוחד בכל הנוגע למעמד שירות החוץ וליחסים עם בעלות ברית מרכזיות בעולם המערבי, ואם תמשיך הממשלה את מדיניותה הנוכחית בנושא הפלסטיני וביחס לדמוקרטיה – מגמה זו צפויה להימשך, ואף להחריף.** ההידרדרות ביחסים עם מדינות המערב מתגלה בסקר כגורם משמעותי בעיצוב עמדות הציבור כלפי מהלכי החקיקה שמובילה הממשלה. בנוסף, ניכרת בסקר גם ההשפעה המדינית של המודעות הציבורית הגוברת לחשיבות הדמוקרטיה – הציבור מביע תמיכה רבה יותר לכינון יחסים קרובים עם מדינות דמוקרטיות, מייחס פחות חשיבות מבעבר לרוסיה, ומזהה את המעורבות הסינית הגוברת באזור כסכנה. בנוסף, האחוז בציבור שחושב שהאיחוד האירופי הוא יריב – ולא ידיד – של ישראל ממשיך במגמת ירידה (אם כי עדיין ישנו רוב שמזהה את האיחוד כיריב). הציבור גם מזהה זיקה בין השחיקה הדמוקרטית בישראל לקידום דה-פקטו של סיפוח שטחים. יחד עם זאת, גם השנה – בה מציינים 30 שנה להסכמי אוסלו – קידום שלום ישראלי-פלסטיני מצטייר בסקר כנושא שנמצא בעדיפות משנית עבור הציבור בהשוואה לסוגיות מדיניות אחרות אותם יכולה לקדם הממשלה, ואת זה חשוב לפעול לשנות.

ד"ר גיל מורסיאנו, מנכ"ל המכון: ממשלת נתניהו-סמוטריץ' היא "ממשלת מיעוט מדינית". ממשלת "הימין על מלא" מדגישה חדשות לבקרים את המנדט שקיבלה מהציבור בבחירות האחרונות כעילה לקדם לא רק את ה"רפורמה" המשפטית, אלא גם את גישת "מין-על-מלא" בתחום המדיני. אולם, **תוצאות הסקר חושפות פער משמעותי בין עמדות הציבור הרחב ובין מדיניות החוץ שמובילה ממשלת נתניהו-סמוטריץ'.** אי-ההסכמה של הציבור עם מדיניות הממשלה באה לידי ביטוי קודם כל בהערכת ביצועים נמוכה מאוד של תפקוד הממשלה עד כה בתחום יחסי החוץ - ירידה מ-5.53 בשנה שעברה ל-4.82, שהוא הציון הנמוך שנתן הציבור לממשלות ישראל בשבע השנים האחרונות. בהתמקדות בנושאים, הפער בין עמדות הציבור ומדיניות הממשלה (בדגש

* הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך אברט. שימוש מסחרי בפרסומים של מכון מיתוים וקרן פרידריך אברט ללא אישור בכתב אסור בהחלט.

על גורמי הימין הקיצוני שבה), בולט בשורה של סוגיות – אך בעיקר באסטרטגיה הרצויה בתחום הפלסטיני. בזמן שהממשלה מצדדת נחרצות ב"זכות הבלעדית" של העם היהודי בין הים לירדן ופועלת מעשית לבניית התשתית לסיפוח בגדה – הציבור הרבה פחות החלטי בנושא. אופציית שתי המדינות (36%) עודה מהווה את האופציה המובילה בין המשיבים, שרבע מהם טרם החליטו איזה אסטרטגיה מדינית על ישראל לנקוט מול הפלסטינים. רק 13% תומכים בתפיסה שביטא לאחרונה סמוטריץ' שהמשך קיומה של הרשות הפלסטינית מנוגד לאינטרס ישראלי, לעומת 43% שסבורים שהמשך קיומה דווקא משרת את מדינת ישראל או אף קריטי עבורה. אל מול שאיפות הימין הקיצוני לשנות את הסטטוס קוו בירושלים ולדחוק את רגליהם של הפלסטינים והירדנים באגן הקדוש – רוב מכריע (61%) בציבור תומך בהקמת מנגנון תיאום בשיתוף עם הפלסטינים וירדן למניעת הסלמה והורדת המתיחות באזור המקומות הקדושים בירושלים. בזמן שממשלת ישראל מנסה לנתק ככל האפשר בין הנורמליזציה והסוגייה הפלסטינית בהקשר הסעודי, רוב גדול בציבור הישראלי (61%) תומך במינוף הנורמליזציה עם העולם הערבי לקידום שלום פלסטיני-ישראלי, וחלק מסוים (41% תומכים לעומת 40% מתנגדים) אף מסכים לעצור בנייה בהתנחלויות ולפנות מאחזים לטובת נורמליזציה עם סעודיה. לסיום, גם ביחס ל"רפורמה" המשפטית, בזמן שהממשלה מדגישה את הנושא כעניין ישראלי פנימי וקוראת לממשל האמריקאי "to mind its own business" – רוב יחסי בציבור (45%) דווקא לוקח את הלחץ הבינלאומי בחשבון ומציין כי הושפע במידה רבה או רבה מאוד מהפידבק הבינלאומי בעיצוב דעותיו על ה"רפורמה".

ד"ר עומר צנעני, מנהל התכנית לקידום שלום ישראלי-פלסטיני: נקודות האור בסקר השנתי של מיתווים, קשורות לתמיכה הציבורית הגוברת בגישה אזורית לשם קידום צעדים חיוביים ומייצבים בזירה הפלסטינית, ובכללם הרצון לשנות את הסטטוס קוו ברצועת עזה ולהסדיר מנגנון למניעת הסלמה בירושלים. בצד זאת, יש הבנה גוברת לחיוניות קיומה של הרשות הפלסטינית. זהו בסיס הכרחי ליציבות ולמימוש חזון שתי המדינות. מנגד, נמשכת הירידה בתמיכה בפתרון שתי המדינות, ואף יש רוב קטן שתומך בסיפוח כזה או אחר של הגדה המערבית. הדבר נובע גם מהיעדר הצגת חלופה רלבנטית ומעודכנת למצב הקיים, וגם מדחיקת הנושא כולו לשוליים, כך שלרבע מהציבור (25%) אין כלל דעה בנוגע לפתרון הרצוי של הסוגייה הפלסטינית. הבנת הקשר בין קידום ההפיכה המשטרית לבין תהליכי הסיפוח שמובילה הממשלה חשובה מאוד, אך אין היא מעידה בהכרח על אי-הסכמה לשני מהלכים אלה.

ד"ר מאיה שיאון-צדקיהו, מנהלת התכנית ליחסי ישראל-אירופה: מגמת השיפור ביחס הציבור לאיחוד האירופי, שהיתה ניכרת מאז 2018, נבלמה. התוצאות השנה דומות לשנה שעברה: עדיין יותר רואים בו יריב מאשר ידיד (39% ו-33% בהתאמה). בחברה היהודית יותר חושבים שהאיחוד האירופי יריב (42%) מאשר ידיד (31%), ואילו בחברה הערבית התמונה הפוכה: 45% רואים בו ידיד ורק 21% רואים בו יריב. בתוך החברה היהודית, ככל שהציבור חילוני יותר, הפער בין ידיד ליריב מצטמצם. להבדיל, בציבור המסורתי והדתי כמעט חצי (47%) רואים באיחוד האירופי יריב ורק רבע (26.5%) רואים בו ידיד. המשתנה המשפיע ביותר על החלוקה ליריב-ידיד הוא השקפת העולם הפוליטית. בציבור הימני/ימני מאוד רק רבע (24%) רואה באיחוד האירופי ידיד, במרכז 35% ובשמאל 39%, אך גם מקרבם חלק לא מבוטל רואה בו יריב. המשיבים שמזהים באיחוד האירופי ידיד, נשענים בראש וראשונה על היותו שותף הסחר הראשי של ישראל (48%), אך גם על עמדותיו הערכיות הליברל-דמוקרטיות (44%), ועל שיתוף הפעולה במחקר ופיתוח (34%). תוצאות מפתיעות בסקר היו שעמדותיו של האיחוד לגבי תהליך השלום הישראלי-פלסטיני היוו סיבה מינורית (19%) כהסבר להגדרתו כידיד לישראל, וזאת על אף שמי שרואים באיחוד האירופי ידיד הם מצביעי שמאל ומרכז, שרובם תומכים בפתרון שתי המדינות. יתכן שנתון נמוך זה מבטא את השפעת ההסתה, שמנהלים בימין נגד האיחוד האירופי וביקורתו על התנהלות ישראל בשטחים, גם על מחנה המרכז והשמאל. בקרב אלו שהשיבו כי האיחוד האירופי הינו יריב של ישראל, היו אלו דווקא עמדות האיחוד האירופי לגבי תהליך השלום הישראלי-פלסטיני (69%), ועמדותיו לגבי ההתנחלויות (42%) שהיוו את ההסברים העיקריים לעמדה, כאשר היחס האירופי לאיראן (32%) ומימון ארגוני חברה אזרחית ליברליים (22%) היוו הסברים נוספים לאימוץ תפיסה זו.

נדב תמיר, חבר ועד מנהל של מיתווים, ומנהל J-Street ישראל: הציבור הישראלי ברובו מבין שהממשלה הנוכחית פוגעת אנושות ביחסי ישראל ומעמדה הבינלאומי. מכך גם נובעת חולשה של נתניהו ביכולתו להשפיע על הציבור במסרים הישרדותיים, ומניפולציה של הפחד שאולי אינהרנטי בקרב הציבור הישראלי, אבל לחלוטין לא רלבנטי למדינה שהיא מעצמה צבאית. בהתאם לכך יש הכרה גוברת של הציבור בצורך בפתרונות דיפלומטיים גם בסוגיה האיראנית וגם בסוגיה הפלסטינית, והכרה בכך שיש לחזק את משרד החוץ כדי להשיג מטרות אלו. בקיצור, מתוך הסקר משתקף כי משנתו הרעילה של נתניהו שעלינו לחיות על חרבנו משפיעה פחות על הציבור, וזו בשורה מאד מעודדת.

ד"ר אורני לבני, סמנכ"לית מכון מיתווים: המחאה נגד ההפיכה המשטרית הצליחה למצב את המאבק על שוויון מגדרי וזכויות נשים כחלק מהותי במאבק על הדמוקרטיה. אלא שבעוד הרחובות והמרחב הווירטואלי מלאים בנשים חזקות שנלחמות על עמדותיהן, לפי הסקר השנתי שלנו, בנושאים רבים נשים עדיין נמנעות מלהביע את דעתן. לפי הסקר, נשים, הרבה יותר מאשר גברים, בוחרות באפשרות של "אין דעה" בשאלות הקשורות לאקטואליה ומדיניות-חוץ. הדבר בולט במיוחד ביחס לסוגיה הפלסטינית: ליותר משליש מהנשים שהשיבו לסקר (37%) אין דעה לגבי האינטרס הישראלי בהמשך קיומה של הרשות הפלסטינית; שלישי מהן גם נמנעו מהבעת דעה ביחס לאסטרטגיה כלפי רצועת עזה והגדה המערבית, וגם בשאלות על הקשר בין הנורמליזציה למדיניות ישראל בשטחים. כך גם בנוגע לקשר בין ההפיכה המשטרית לתהליכי סיפוח - כשליש מהנשים בחרו לא לנקוט עמדה. אפילו בשאלה האם האיחוד האירופי הוא ידיד או יריב, ל-34% מהנשים אין דעה וכך גם בשאלות על סין ולבנון. חבל. משום שהנשים שכן הביעו דעה, הציגו עמדות יותר ביקורתיות על מדיניות החוץ של הממשלה מאשר הגברים; פחות תמכו בפתרונות צבאיים – למשל מול איראן או לבנון; ותמכו יותר מהגברים בנושאים אזרחיים ושיתופי פעולה כמו הקמת מסגרת אזרית להתמודדות עם משבר האקלים. המשימה של לוחמי ולוחמות הדמוקרטיה, לפיכך, היא לא רק להנכיח את הסוגיה המגדרית בלב הדיון הציבורי, אלא גם להעצים נשים מכל המגזרים ומכל שכבות האוכלוסייה, שיהיו יותר מעורבות ויאמינו בכוחן: שהדעה שלהן כן חשובה והקול שלהן כן נשמע. אולי בסקר השנתי הבא שלנו פחות נשים יבחרו ב"אין דעה".

בר רפפורט, רכזת תחום קיימות מדינית-אקלימית במיתווים: נוכחותו של משבר האקלים, אשר הורגשה בחום הקיץ הקיצוני שבשיאו המשתתפים מילאו את הסקר, באה לידי ביטוי גם בתשובות שניתנו לשאלות בסקר. ניתן לראות עליה במספר המשיבים המביעים דעה בסוגיית האקלים ויחסי החוץ. נראה שמתחזקת ההבנה שישנה חשיבות לשפר את שיתוף הפעולה עם מדינות אחרות כדי להתמודד עם משבר האקלים, ושיש צורך בהקמת מסגרת אזרית לשיתוף פעולה שכזה. משבר האקלים גם נבחן לראשונה ככלי לשיפור יחסים עם מדינות (למשל במקרה של תורכיה), וההבנה שיש הכרח לשיתוף פעולה עם הפלסטינים בנושא זה מקבלת תמיכה גבוהה ועקבית, על אף ששאלות אחרות בסקר מצביעות על ירידה באמון בין הצדדים. חשוב לציין כי בנושא משבר האקלים אין הבדל בין משיבים מהחברה הערבית והיהודית, וכולם מעניקים לו חשיבות זהה.

ד"ר עילי זלצמן, חבר ועד מנהל: ראשית, סקר מדיניות החוץ לשנת 2023 מצביע על כך שהציבור רואה קשר ישיר בין התופעות הפוליטיות והחברתיות בתוך תחומי מדיניות ישראל סביב ניסיונות ההפיכה המשטרית לבין מצבה ויכולת התמרון של ישראל בזירה הבינלאומית. תופעה מעניינת ומדאיגה בו-זמנית היא שהמחלוקת הפנימית משפיעה באופן מכריע על תפיסת המציאות של הציבור בישראל ביחס לשאלת מצבה של ישראל בעולם. שנית, נראה כי מצוקתה של הדיפלומטיה הישראלית הובילה ישראלים רבים לראות בחיזוק משרד החוץ יעד חיוני. האתגר, בהקשר הזה, הוא עד כמה יכולה "הסברה" לשפר את מעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל. לאור ריבוי ההתבטאויות מעוררות המחלוקת של חלק משרי הממשלה, נראה כי המשימה הזו איננה אפשרית כלל ועיקר. יש גבול לכמה אפשר להציג תמונה ורודה של חברה מקוטבת ומפולגת שהשיח הציבורי המלווה אותה הקצין בצורה חסרת תקדים בשנים האחרונות. עוד עולה מהסקר וחשוב לציין, את הירידה המשמעותית באופן שבו תופס הציבור את היחסים האסטרטגיים בין ישראל לבין ארה"ב שהגיעו לשפל חדש בשנה האחרונה לאחר שיפור מסוים בזמן ממשלת בנט-לפיד.

ד"ר רועי קיבריק, מנהל המחקרים: המאבק על דמותה של המדינה בין הכוחות היהודים-דתיים-סמכותניים לבין כוחות דמוקרטיים-ליברלים משתקף גם בסקר הנוכחי של מיתווים. הסקר מראה כי המחנה היהודי-דתי-סמכותני מתנגד לכל מהלך שיכול לקדם שלום עם הפלסטינים – הוא מתנגד למינוף הנורמליזציה עם מדינות ערב לטובת קידום שלום עם הפלסטינים, ולקידום נורמליזציה עם ערב הסעודית בתמורה לעצירת הבנייה בהתנחלויות ופינוי מאחזים לא-חוקיים, מעוניין לשמר את המצב בעזה כפי שהוא, ומתנגד לקידום תהליך מדיני. 28% מהמשיבים תומכים בסיפוח הגדה המערבית והענקת זכויות יתר ליהודים, דהיינו בכינון מדינת אפרטהייד. רק מעט יותר (36%) תומכים בפתרון שתי המדינות לסכסוך הישראלי-פלסטיני. מרבית הגוש הדתי-מסורתי תומך בכינון שלטון אפרטהייד (84%). ולא מדובר רק על מצביעי הצינונות הדתית ועוצמה יהודית, אלא גם על מצביעי ש"ס ויהדות התורה. בגוש הימני-דתי-סמכותני מעדיפים את המשך הסכסוך על פני הניסיונות לבקש שלום ולרדפהו. עמדה זו מקבלת משקל רב יותר ממשקלה באוכלוסייה, נוכח העובדה כי בין חמישית לרבע מהמשיבים בחרו שלא להביע דעה בסוגיות אלו. כשליש ממצביעי הליכוד, עוצמה יהודית וישראל ביתנו לא הביעו עמדה, כרבע ממצביעי ש"ס ויהדות התורה וכמחצית מהציבור שלא הצביע. מדובר

על חלק נכבד באוכלוסייה שיכול לשנות את תמונת העדפות הציבור. פוליטיקאים במרכז ואף במרכז-שמאל נהגו לדחוק את הסוגייה הפלסטינית לצד (על אף תמיכה חד-משמעית של מצביעיהם בפתרון שתי המדינות), ואמצו את אסטרטגיית ניהול הסכסוך של נתניהו. התוצאה היא היעדר העניין בסוגיה קריטית זו, לצד המשך השינויים בשטח מצד אלו שמתנגדים לפתרון שתי-המדינות, והיחלשות מתמשכת של פתרון שתי-המדינות ואמונה שניתן להגשימו. קידום ההפיכה המשטרית והעמקת הסיפוח מציבים כעת בפני הפוליטיקאים והציבור את הצורך להכריע סוף-סוף ולבחור בין ההתנחלויות, הכיבוש ומשטר אפרטהייד לבין מדינת ישראל דמוקרטית. מוטב שמי שטרם גיבש עמדה בנושא, יעשה זאת.